

TÜRKİYE YÜKSEK ÖĞRETİMDE ULUSLARARASI PLATFORMDA YARIŞMALI MI?

Selman AKBULUT

(1996 yılında Society Culture Turkish ve turkmath online platformlarında paylaşılmıştır)

Türkiye'deki üniversitelerin problemlerine çoğumuz aşınayız. Bir problemin çözümüne yönelik başlangıçtaki en önemli adım problemin anlaşılması, bundan sonraki en belirleyici adım ise problem uygun çözümün bulunması ve uygulanmasıdır. Bu doğrultuda başarıya ulaşmak için de mütevazı, ortak bir hedef çerçevesinde görüş birliğine varmalıyız. Yukarıdaki hususları hatırla tutarak, asıl konumuza şu soruyu sorarak girmek istiyorum: "Türkiye'de uluslararası standartlarda üst düzeyde bir-iki üniversite ve araştırma enstitüsü olmalı mıdır?" Kısaca "Türkiye'nin bir Princeton'ı veya Harvard'ı olmalı mıdır?" Bu, "büyük bir bilgisayarda yüksek performansa sahip mikro-işlemci kullanmaya öncelik verilip verilmemesine" benzerdir; "öncelik vermeli miyiz?" Eğer cevabınız evet ise, aşağıdaki mütevazı önerilerimi okuyabilirsiniz; aksi takdirde önerilerim gerçek dışı görünecektir. Bu noktadan itibaren cevabın "evet" olduğunu varsayarak devam ediyorum. Türkiye'deki matematik bölümlerinin sorunlarına bir derece aşına olan bir matematikçi olarak, diğer disiplinlerle ilgili yanlış görüş sunmamak için kendimi daha dar bir çerçeveye sınırlıyorum: "Türkiye uluslararası matematik camiasına yarışma esasları çerçevesinde katılmalı mıdır?" Eğer cevap evet ise, "nasıl bir yol izlemeliyiz?" Matematik Bölümleri hakkındaki yazdıklarımın genel olarak diğer disiplinler için de geçerli olacağını sanıyorum. Hedefe ulaşma doğrultusundaki mütevazı önerilerim aşağıda sıralanmıştır:

1. Dünyanın üst düzey üniversiteleri ile yarışacak, ortak işler yapacak, ve ilişkiler kuracak; yurt içinde de uluslararası standartları düzenleyen bir kaç model üniversite ve enstitünün kurulması. Özellikle bu, üniversitelerin "Kurum Dışı Değerlendirme" sürecine açılması demektir, (tıpkı iyi bilimsel makalelerin yayınlanabilmesi için konuda uzman dış hakemlerin değerlendirmesinden geçirilmesi gibi. Dünyanın büyük bir bölümündeki gelişmekte olan kaliteli üniversiteler, periyodik olarak dış değerlendirme surecinden geçirilir). Mamafih, bu dış değerlendirme süreciyle, sadece "derslerin akredite edilmesini" değil; öğretim üyesinin, araştırma, öğretim, ve akademik programlarının kapsamlı periyodik değerlendirilmesini kastediyorum. Dış değerlendirme için dünyadaki saygın akademisyenlerin yardımını istemeden önce kapsamlı bir "iç değerlendirme süreci" tamamlanmalıdır. Amerika'da çoğu araştırma üniversitelerinin, aldıkları mali desteği savunabilmek için bu süreçten periyodik olarak geçmeleri gereklidir. Tabii ki, "araştırma projesi desteği", "lisans üstü öğrencisinin yetiştirilmesi", "servis" ve de genel olarak "ders öğretimi", bir bölümün değerlendirilmesindeki ana öğelerdir.

2. Bu model üniversite ve enstitülerde çalışanlara dünyadaki benzeri üst düzeydeki kuruluşlarda verilene eşdeğer maaş verilmesi, bölüm kütüphaneleri, ve bilgisayar ağları seviyelerinin "üst düzey dünya standartlarında" kurulması, öğretim yükünün de dünyadaki ileri araştırma üniversiteleri seviyesine ayarlanması. Dünyadaki kuvvetli akademisyenlere görev verilmesi, ve bunlardan üstün performans beklenmesi. Örneğin, bir araştırmacının ücretindeki artış hakkında karar verilirken, araştırmaları, uluslararası uzmanlarca değerlendirilebilir, (ayrıca öğretim ve servis düzeyleri yerel olarak değerlendirilebilir).

3. Aktif ziyaretçi programı düzenlenmesi. (Bir yerde düzenini kurmuş uluslararası uzmanlar, başlangıçta gelişmekte olan üniversitelerde uzun dönemli görev kabul etmekte isteksiz olabilirler, ancak bir dönem, bir yıl, veya birkaç yıl için ziyaretçi öğretim üyesi statüsünde, kendi araştırma konularında, dinamik bir ortamda, ders vermeyi kabul edebilirler.)

4. Aktif doktora sonrası ziyaretçi ve yardımcı doçent pozisyonları sağlanması, ve dünyadaki yeni doktoralı elemanların bu pozisyonlara çekilmesi. Ayrıca, "tenure (devamlı pozisyon) sistemi" kurulması. Türk lisans üstü öğrencileri ve genç öğretim üyelerine bir mesaj ileterek, iş imkânlarının, ücret seviyelerinin, ve "tenure almalarının" tamamıyla onların akademik performanslarına bağlı olduğunun bildirilmesi. (Akademik performansları kıdemli öğretim üyelerince dünyada konusunda uzman kişilerle danışılarak değerlendirilecektir). Tabii ki, bu akademik yarışmanın tüm dünyaya açık olduğunu ayrıca söylemeye gerek yok. Yurt dışına gönderdiğimiz binlerce yüksek lisans ve doktora öğrencisine

okul masraflarının yansira ayda 1000'er dolar öderken, yurt içinde saygın araştırmalar yapan bir avuç dinamik öğretim üyemizin (yerli veya yabancı) 500 dolarlık maaşla (bu satırlar Haziran 1996'da yazılmıştır) perişan durumlarını gözlemek beni hüzne boğmaktadır, bu son derece adil olmayan bir durumdur, hatta bu bir kıyımdır! Türk Üniversitelerinin kuvvetli yönlerinden biri, açık öğretim üyesi pozisyonunun çokluğudur (yeterince pozisyon olmaması, çoğu ABD üniversitesinin matematik bölümlerindeki gelişmeleri son 15 senede oldukça yavaşlatmıştır; daha kötüsü Avrupa Üniversitelerinde ciddi durgunluklara yol açmış, bunu aşip genç akademisyenlere destek olmak için de, geçici ve pahalı çözümlere zorlanmışlardır). Çoğu Türk Üniversitesinin yurt dışına gönderdikleri doktora öğrencilerine, döndüklerinde başlamak üzere iş garantisi verdiklerini görünce şok oluyorum. Gelecekteki pozisyonlarını, ileride yapacakları çalışmanın kalitesine bakmaksızın öğrencilere vermesi; Üniversitenin kendisini akademik mükemmeliyet merkezi olmaya ve yarışmaya kapamaması demektir! Bu da mediokrasinin (vasatlığın) başarısı için en garantili yaklaşımdır. İyi üniversite, uzun dönem pozisyonlarını böylesine şüphe dolu bir yolla ipotek ederek akademik kış uykusuna girmek yerine; sürekli olarak dünyadaki en iyi doktoralı kişileri arayıp bulup çalıştırmaya çaba sarf etmelidir.

5. Yurtdışına motive olmuş, nitelikli burslu öğrenciler gönderilmesi, (Örneğin ABD'ye gidecek öğrencilere, en iyi 40 üniversitenin birinden kabul almaları burs verilmesine bir koşul olarak istenebilir), ve desteğin sürmesinin başarılarına bağlanması. En önemlisi bu burslar uzun dönemli borçlar olarak düzenlenmelidir, garanti edilmiş iş imkânı olarak değil! Aksi taktirde bu suistimale açıktır (tabii ki, öğrencilere kuvvetli bir doktora tezi ile en iyi model üniversitelerde iş bulabilecekleri, aksi taktirde bursu geri ödemek zorunda kalacakları veya önceden belirlenmiş bölgesel üniversitelerde mecburi hizmet yapacakları belirtilmelidir; gidecekleri yerde "tenure" almaları da orada yapacakları çalışmanın niteliğine bağlanmalıdır).

Yukarıda belirtilen hedeflerin gerçekleştirilmesinin bir para meselesi değil, fakat KARAR ve ÖNCELİK konusu olduğuna inanıyorum. Yani, bütçemizin %1'ini (sembolik, tahmini bir değer) bu hedefte harcamak isteyip istemediğimize karar vermeliyiz. Daha mütevazı yaklaşımla, bu, Türkiye'de dünya akademik standartlarına erişen BİR veya İKİ akademik merkez kurulması karardır. Bu karar dünyanın çeşitli yerlerinde asırlar önce verilmiştir. Mesela bu karar Türkiye'de sporda verilmiş gibi görünüyor. Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş, Trabzonspor gibi futbol takımları; Efes ve Ülker gibi basketbol takımları uluslararası arenada yarışmaya karar vermiş gözüküyorlar; bu amaçla en iyi antrenör, en iyi oyuncuları alıyor, ileri düzeyde antrenman imkânları yaratıyor, ve uluslararası seviyede para ödüyorlar, ve sonuçta mütevazı de olsa uluslararası başarılar elde edecek duruma geldiler. Bu tür tartışmalarda çok sık karşılaşılan: "Bu kadar fakir bir ülkede, bir sürü insan düşük maaş alırken, çok fakir bölgesel üniversiteler mevcutken, vs, bahsettiğim türden bir lüks için, yatırım yapılmasını nasıl beklersin?" şeklinde itirazlardan kaçınmak için, bilerek mütevazı "bir veya iki" model akademik merkez hedefini ortaya attım. Tekrar tekrar sorumu vurguluyorum: "Uluslararası standartlara uygun, Türkiye'de bir veya iki akademik merkez yaratmak istiyor muyuz, istemiyor muyuz?" Tabii ki, "Junior College" türünde öğretim ağırlıklı üniversitelerin, endüstriyel teknik eğitim okullarının, yüksek meslek okullarının vs önemine ve gerekliliğine inanıyorum. Fakat, bu tür kurumların ihtiyaçlarıyla üst düzey üniversite ve araştırma enstitülerinin ihtiyaçlarını karşı karşıya koyarak birinden diğeri lehine ödün vererek, düzeyden feragat etmemeliyiz. Bu, spor örneğinde "Çok az transfer ücreti alan oyunculardan kurulu Hakkari Spor Kulübü gibi zayıf bölgesel takımlar mevcutken, Galatasaray ve Fenerbahçe futbol takımlarının kendilerini uluslararası standartlara çıkarmaları adil değildir" demeye benzer. Türkiye'deki üniversitelerin bölüm kütüphanelerinin bulunmamasını uluslararası akademik standartların eksikliğine işaret etmek ve bunun nelere sebep olacağını vurgulamak için örnek olarak veriyorum: Yakınlarda ziyaret ettiğim belli başlı üniversitelerimizin matematik bölümlerinden hiç birinin bölüm kütüphanesine (burada, kapısına kütüphane yazılmış boş odaları kastetmiyorum) sahip olmadıklarını üzülerek gözledim; diğere bölümlerdeki durumun da benzer olduğu anlaşılıyor. Daha da kötüsü, bazı öğretim üyeleri bundan rahatsız gözüküyorlar (öğrencilerin niye şikâyet etmediklerini şimdi daha iyi anlıyorum, çünkü daha iyisini bilmiyorlar. Kotu bir modele bakarak, üniversitenin böyle bir şey olacağını düşünüyorlar, neticede aktif kütüphane kullanma alışkanlığının gerekliliğini bile hissetmiyorlar). Gene yakınlarda, Michigan State Üniversite'sinden (MSU) bir öğrencimiz, Türkiye'de bir üst düzeydeki üniversitelerimizin birisinin kampüsünü ziyaret ederken bana bunu soğuk duş tesiri yapan bir şekilde şöyle ifade etmişti: "Bu kampus MSU kampüsüne çok benziyor, hatta çok

daha güzel görünüyor; fakat en büyük fark MSU'da 40 kütüphane ve 1 kafeterya (aslında 2) mevcutken, bu kampüste 40 kafeterya ve 1 kütüphane var." Bir bölüm kütüphanesi lüks değil, şarttır. Bir "araştırma üniversitesinin" (örneğin ABD'de birinci veya ikinci sınıf üniversiteler) matematik bölümü için dinamik bir bölüm kütüphanesinin nasıl olması gerektiği hususunda aşağı yukarı belirlenmiş uluslararası standartlar mevcuttur. Örneğin, yeterli bir matematik kütüphanesi için, şimdi yaklaşık kabaca senede 150-200 bin dolarlık dergi bütçesine (kitaplar dahil edildiğinde 200-250 bin dolar) gerek duyulacağını tahmin ediyorum, bu konuda uluslararası değerlendirme komitesi daha doğru rakam verebilir. Kütüphanesiz ve ileri seviyede bilgisayar ağına sahip olmayan bir bölüme sahip olmak, motorsuz bir araba üretmeye eşdeğerdir, bu kadar basit. Türkiye'deki bazı öğretim üyelerimizin "Bizim bölüm kütüphanesine ihtiyacımız yok, merkezi kütüphanemiz var, isteyen gider kitabını orada okur" şeklinde şikâyetlerini duydum. Bu, bir lise veya meslek yüksek okulu için doğru olabilir, üst düzeyde araştırma yapan üniversiteler için hiçbir zaman kabul edilemez. Bu, bana 10-15 sene öncesini hatırlatıyor. Öğretim üyesi ofislerinde bilgisayar olması gereksiz bir lüks sayılıyor ve "bilgisayar bölümleri ve merkezlerinde herkesin kullanabileceği yeteri kadar bilgisayar var" şeklinde düşünülüyordu. Bazen merak ediyorum, Ulus'taki merkezi bir kafeterya dışında Ankara'daki bütün lokantaları kapatıp bu şehrin vatandaşlarına "Eğer açsan, git merkezi kafeteryada ye!" desek ne tur bir tepki alırdık? Esasında üniversitelerdeki kütüphanelere ciddi bir şekilde öncelik verilmemesi; bir nevi, uzun vadede, bütün toplumda, kitap okumama alışkanlığına kötü bir üst düzey örneğin oluşturulması demektir. Örneğin: Ders kitaplarının dışında üniversite öğrencilerimiz ne kadar akademik kitap ve dergi okur? Parklarda, kahvelerde, otobüs ve tren yolculuklarında kaç kişiyi günlük gazeteler ve haftalık aktüel mizah dergilerinin dışında elinde bir kitap okurken görebiliriz? Büyük şehirler dahil, neden çarşılarında doğru dürüst bir kitapçı bulamayız? Kısacası, bilgi ağına sahip olmak öğrenme sürecinin yarısıdır; diğer önemli yarısı ise bilgiye kolayca ulaşacak ve etkileşimi sağlayacak bir ortamı yaratmaktır. Örneğin, canlı bir bölüm kütüphanesinde günlük gelen dergi ve kitaplar bir bakışta görülebilmeli, ve kolayca kontrol edilebilmelidir. Bir başka örnek, bir kaç yıl önce, Türkiye güzel ve yeterli internet bağlantısına sahipti; bugünkü 128 kB'lık hat tahammül edilemeyecek kadar yavaşlamış dosya transferi, ve internet işlemleri yapmak hemen hemen imkânsız hale gelmiştir (Bilkent'in 256 kB'lık özel hattının biraz daha iyi durumda olduğu anlaşılıyor). Böylece, bir kere daha kendimizi teknik olarak bir bilgi kaynağına sahip olup da, ona pratik olarak erişemediğimiz bir ortamda buluyoruz. Sosyal problemlerle uğraşmanın en büyük riski, bir çözüm önermektir; çünkü hiç bir çözüm herkesi memnun etmez; aksi taktirde zaten en basta problem olmazdı. Örneğin, Türkiye'nin güney batı kıyılarının çevresel bakımdan en narin yerlerinden Gökova Körfezi'nde bir termik santral inşa etmekle hata yapıldığını hepimiz biliyoruz. Gene hepimiz biliyoruz ki, çözüm bu termik santrali endüstri yoğun veya çevresel açıdan nispeten problemsiz bir bölgeye taşımaktır. Herkes bunu kabul ediyor, politikacılarımız konuşmalarında dile getiriyor, fakat hiç kimse "Peki, santrali bugünden itibaren kapatın veya taşıyın" deme cesaretini gösteremiyor; çünkü bu, kısa dönem parasal kayıplara yol açacağı gibi, birinin geçmişteki planlama hatasını veya hesap yanlışını kabul etmesine neden olacaktır. Benzer biçimde, Türkiye'de bazı gelişmelere karşılık, üniversitelerimizle ilgili ciddi hatalar yaptığımızı görüyoruz. Bunun sonucu akademisyenlerimizi dış dünya ile etkileşim ve yarışmadan soyutladık, onları açık düzeyindeki maaşlara mahkum ettik; böylelikle akademik yarışmayı öldürüp, akademik mükemmeliyet çalışmalarını yıkmış olduk. Yüzme havuzlu, tenis kortlu, alışveriş merkezlerine benzeyen büyük binalı kampüsler kurarken, zengin kütüphane ve bilgi ağlarını, bina içlerindeki araştırmacıları teşvik etmeyi, ihmal etmiş gözüküyoruz (ben burada güzel spor tesislerini ve binaları değil, çarpık öncelikleri eleştiriyorum). Geçmişteki hataları kabul etmek ve rotayı yeniden ayarlamak bence şimdi atılması gereken en acil adımdır. Pozitif taraftan bakacak olursak TÜBİTAK bu problemlerin çoğunun farkında olarak, bazı reformları başlatmış gözüküyor. Örneğin, TÜBİTAK geçmiş 5 yılda uluslararası birtakım üst düzey konferansları her yıl desteklerken bu tür araştırma konferanslarına uluslararası standartlar getirmeyi başardı. Son 4 senedir, yaz dönemi araştırmalarını yapmak için Türkiye'deki bazı üniversiteleri ziyaret ediyorum, ve her yıl akademik koşullarda biraz daha iyileşme gözlüyorum. Kolayca erişilen ve önerilere açık bazı rektör ve üniversite yöneticileri ile karşılaşmak cesaretlendirici. Son olarak, burada ele aldığım konunun genel üniversite sorunlarından sadece bir tanesi olduğuna işaret etmeliyim; örneğin, lisans düzeyi öğretim, ders içeriği, ve diğer koşullardaki niteliğin yükseltilmesi, gibi konular burada ele alınmadı. Burada vurgulanan genelde yüksek öğretimimizde model teşkil edebilecek uluslararası düzeyde birkaç üniversite ve araştırma merkezine olan ihtiyacımızdır.

